

31. Мерль Ш. Реформа, ошибочная по своей концепции: заметки к истории аграрной политики при Хрущеве и Брежнев / Пер. с нем. // Проблемы всемирной истории. – СПб., 2000.

Ivchenko A.A. The social-economic transformation in the Ukrainian village during the 1953–1959th years: the modern historiography. In the article is considered the historiographic aspects of socio-economic changes in the Ukrainian village in the 1953–1959th years. In the article is denoted the process of the Ukrainian scientists' release from the Soviet standards in the elucidation of the state agrarian policy. Are determined the peculiarities and characteristic features of the historiographic process in generally.

Key words: modern historiography, socio-economic changes, peasantry, agrarian policy

Я. А. Федоренко

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Статтю присвячено висвітленню сучасних історіографічних здобутків у вивченні соціально-економічних та суспільно-політичних перетворень в українському селі періоду незалежності.

Ключові слова: землеробство, фермерство, екологічна безпека, історіографія

Сучасний етап розвитку нашої держави вимагає збільшення уваги керівництва до соціально-економічних та суспільно-політичних проблем села. Для поліпшення економічного і соціального клімату в сільській місцевості має бути розроблена стратегія розвитку, яка спиралася б на правові та соціально-економічні механізми, врахувала помилки і досягнення попередніх спроб реформування аграрного сектору. Звідси, виникає об'єктивна необхідність дослідити попередні напрацювання в цій галузі. До того ж у вітчизняній історіографії відсутні публікації, в яких би комплексно розглядалася зазначена проблема. Тому автор ставить за мету розглянути історіографічний доробок процесу суспільно-політичних і соціально-економічних перетворень українського села у 1991–2012 рр.

Окремі питання, пов'язані із розвитком сільської місцевості цікавлять багатьох сучасних науковців, тому вітчизняну історіографію можна поділити на декілька частин, залежно від тих суспільно-політичних та соціально-економічних категорій, які розглядав певний автор. Так, до першої групи належать роботи авторів, котрі досліджували загальний стан українського села періоду незалежності. З цього погляду досить цінними є колективні фундаментальні праці сучасних істориків-аграрників [1–2], де охарактеризовано розвиток аграрного сектору у незалежній Україні. Вагомий внесок у висвітлення проблеми належить таким науковцям, як П. Панченко, Л. Беренштейн, А. Стахневич, С. Живора [3]. Важливою є також праця І. Рибачка, присвячена соціальній інфраструктурі українського села початку 1990-х рр. [4]. Слід відзначити і монографію С. Падалки, де проаналізовані етносоціальні процеси в сучасному українському селі [5].

До другої групи можна віднести праці авторів, котрі розглядали проблеми становлення сучасної системи аграрного виробництва. Мова йде про дослідження А. Данкевича [6], І. Михасюка, Є. Майовця [7], П. Саблука [8], Л. Паламарчука, А. Тихонова [9], В. Трегобчука [10], А. Третяка [11], М. Федорова [12], О. Шебаніної [13], П. Юхименка [14]. Завдяки їм можна відстежити проблеми переходу сільськогосподарської галузі на рейки ринкової економіки.

Третю групу складають студії сучасних проблем сільськогосподарської екології. Так, у роботах В. Макушко, Д. Мельничук, В. Вальвас [15], В. Круть, Г. Фесенко, Н. Шикіль [16], О. Царенка [17] та О. Мордвінова [18] висвітлені специфічні екологічні проблеми аграрної сфери. Особливий інтерес у дослідників цього напрямку викликає натуралізація сільського господарства та екологічний аспект її ведення, що відобразилося в працях Я. Олійника [19], В. Боголюбова [20], В. Сайка [21], О. Созінова [22], Л. Сокол, Т. Стефановської [25], Є. Милованова [24]. Ці автори характеризують агро-сферу України, акцентуючи увагу на впровадженні екологічної продукції в Україні. Окремі аспекти органічного землеробства вивчають економісти, екологи, зокрема М. Кобець [25], М. Шикіла [26], В. Кисіль [27] та ін., а от історики поки ще не аналізували цю альтернативну форму господарювання.

Четверту – найбільшу – групу історичних досліджень становлять роботи, присвячені соціальним та суспільним трансформаціям аграрного сектору України за часи незалежності, а відтак, література, присвячена цій проблематиці, є досить різноманітною. З нових наукових позицій питання соціального складу селян сучасного етапу вивчають А. Шатохін [28], М. Вівчарик, В. Капелюшний [29]. Особливості етносоціальних і демографічних змін на регіональному рівні висвітлено в дисертаціях М. Зана [30], Г. Панчука [31], В. Хвоста [32], Л. Панасюка [33]. Організаційно-методичні засади реформування соціальної сфери села та, пов'язані з ним, аспекти відображено у роботах О. Бугуцького [34] та К. Якуби [35]. Зайнятість сільського населення України за умов кризи, етнодемографічні аспекти міграції, ситуація на ринку праці стали предметом наукового пошуку О. Хомри [36]. Заходи протидії демографічній кризі в Україні визначені В. Стешенком [37].

Чимало новітніх розвідок присвячено проблемам фермерства. Так, В. Дієсперов [38] пропонує зосередити увагу на всебічному вдосконаленні внутрігосподарських відносин у функціонуючих КСП. Його опонент І. Жовтанюк [39] вважає основним фактором прискорення модернізації сільського господарства саме формування нових виробничих структур підприємницького типу в агропродовольчій сфері. О. Мордвінов [40] слушно зауважував, що для реалізації переваг фермерських господарств потрібне сприятливе економічне середовище і надійна державна підтримка. В. Рубаник зробив спробу проаналізувати всі «за» і «проти» формування фермерства і дійшов висновку, що «істина повинна бути десь посередині» [41]. Про доцільність існування фермерства як конкурентоздатної форми господарювання в багатокладній українській економіці висловлюється А. Берлач [42]. З аналізом розвитку підприємницької форми господарювання виступили і відомі економісти-аграрники О. Онищенко і В. Юрчишин [43]. Певний інтерес становить теоретичний аналіз процесу реформування аграрного сектора економіки і формування приватних господарств, здійснений у ряді публікацій А. Гальчинського [44]. Дослідженням правового становища фермерського господарства займаються науковці-юристи: Н. Титова [45], О. Погрібний, Н. Оніщенко, Т. Проценко, П. Кулинич [46], М. Долинська [47] та ін.

Серед істориків одним із перших торкнувся проблеми становлення фермерства на сучасному етапі В. Ядуха. Аналізуючи хід реформування АПК, він вказав на основні причини гальмування розвитку нового, перспективного господарського укладу, навів переконливі приклади продуктивного господарювання фермерських господарств [48]. Регіональні особливості

цього процесу досліджували Н. Барабаха, А. Маценко, І. Рибак, О. Роздорожнюк, А. Сердюк, Н. Скрипник. Значний внесок у вивчення історичного аспекту розвитку фермерства України зробив І. В. Нечитайло [49], розглянувши становлення та поступовий розвиток фермерського укладу господарювання.

Отже, історіографічна база, що стосується означеної проблематики є досить вагомою. Науковцями опубліковано праці, котрі детально аналізують окремі аспекти трансформацій у сучасному українському селі. Зокрема етносоціальні та демографічні процеси, суспільні перетворення серед селянства, появу нового прошарку (фермери). Водночас чимало проблем залишилися поза увагою дослідників, наприклад, натуралізація сільського господарства та органічне землеробство, малодослідженою, з історичного погляду, залишається дуальна система ведення сільського господарства в Україні тощо.

1. Беренштейн Л. та ін. Історіографія, методологія та джерельна база дослідження аграрних відносин в Україні у другій половині ХХ ст. / За ред. В. Смоля. – К., 2000.
2. Історія українського селянства: Нариси у 2 т. – Т. 2. – К., 2006.
3. Демографічні процеси в сучасній Україні: Матеріали до лекцій, семінарських занять / Л. Беренштейн та ін. – К., 1998.
4. Рибак І. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921–1991). – Кам'янець-Подільський, 2000.
5. Падалка С. Україна 60–90-х рр. ХХ ст. (Державність в історичній площині тоталітаризму, незалежності). – К., 2000.
6. Данкевич А.С. Розвиток орендних земельних відносин в сільському господарстві // Економіка АПК. – 2004. – № 5.
7. Михасюк І., Майовець Є. Аграрний сектор АПК: Проблеми і шляхи вирішення. – Львів, 2001.
8. Аграрна реформа в Україні / П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін. – К., 2005.
9. Тихонов А., Паламарчук Л. Наукові аспекти економічного обороту землі в Україні // Землепорядкування. – 2002. – № 3.
10. Трегобчук В., Скурська Н., Яровий В. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері. – К., 2004.
11. Третяк А., Бамбідра Д. Земельні ресурси України та їх використання. – К., 2003.
12. Федоров М.М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні // Економіка АПК. – 2007. – № 5.
13. Шибаніна О.В. Орендні земельні відносини: сучасний стан та основні напрями удосконалення // Економіка АПК. – 2008. – № 7.
14. Юхименко О.М. Розвиток орендних відносин в аграрному секторі економіки // Економіка АПК. – 2010. – № 1.
15. Сільськогосподарська екологія / В. Макушко, Д. Мельничук, В. Вальвас. – К., 1991.
16. Научные основы экологического земледелия / В. Круть, Г. Фесенко, Н. Шикунь и др. – К., 1995.
17. Царенко О.М. Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва. – К., 1998.
18. Мордвінов О.Г. Природокористування в аграрній сфері перехідної економіки України. – Ніжин, 2000.
19. Олійник Я., Федорищак Р., Шищенко П. Екологічні проблеми сільського господарства // Загальне землезнавство: Навч. пос. – К., 2003.
20. Боголюбов В.М., Юхимчук І.В. Формування технологій екологічно безпечного використання сільськогосподарських територій // Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua>.
21. Сайко В.Ф. Землеробство ХХІ століття: проблеми та шляхи вирішення // Зб. наук. праць Ін-ту землеробства УААН. – 1999.
22. Созінов О.О. Агросфера України у ХХІ ст. // Вісник НАНУ. – 2001. – № 10.
23. Сокол Л.М., Стефановська Т.Р., Підлісний В.В. Екологічне (органічне) землеробство – складова сталого сільського господарства // Екологічна безпека. – 2008. – № 3–4.
24. Милованов Є. Тенденції розвитку ринку української органічної продукції // Матеріали науково-практичного семінару «Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції». – Львів, 2004.
25. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку // Проект Аграрна політика для людського розвитку. – К., 2003–2004.
26. Шикунь М.К. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві. – К., 1998.
27. Кисіль В.І. Біологічне землеробство в Україні: проблеми і перспективи. – Х., 2000.
28. Шатохін А.М. Зміни у соціальній структурі українського села у перехідний період // Економіка АПК. – 2001. – № 6.
29. Вівчарик М.М., Капелюшний В.П. Українська нація: витоки, становлення і сьогодення. – К., 2003.
30. Зан М.П. Етнічні процеси на Закарпатті (1989–2001 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – Ужгород, 2003.
31. Панчук Г.М. Зміни в складі населення Донецької області (1959–1989 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – Донецьк, 2000.
32. Хвіст В.О. Демографічні зміни у складі населення незалежної України. Українознавчий аспект.: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003.
33. Панасик Л.В. Етносоціальні процеси в Україні в 90-х рр. ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2001.
34. Бузюцький О.А. Маятниковая міграція населення // Вестник статистики. – 1980. – № 15.
35. Якуба К.І. Поліпшення використання трудових ресурсів села. – К., 1989.
36. Хомра О.І. Зайнятість сільського населення України в умовах кризи // Економіка АПК – 1998. – № 12.
37. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / За ред. В. Стещенко. – К., 2001.
38. Дієсперов В. Вітчизняна модель сільськогосподарського підприємства // Віче. – 1999. – № 10.
39. Жовтанюк І.Б. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки: Дис. ... канд. екон. наук. – К., 2001.
40. Мордвінов О. На фермера покладайся, але сам не дрімай // Віче. – 1999. – № 8.
41. Рубаник В. Право приватної власності на землю або з приводу дискусії «pro et contra» // Віче. – 2000. – № 3.
42. Берлач А. Селянське і фермерське господарство. Куди податись? // Віче. – 1999. – № 7.
43. Онищенко О., Трегобчук В., Юрчишин В. Аграрні перетворення: здобутки і втрати // Віче. – 1998. – № 10.
44. Гальчинський А. Історизм відносин власності // Економіка України. – 1993. – № 9.
45. Титова Н.І. Аграрне законодавство України // Право України. – 1991. – № 1.
46. Кулінич П.Ф. Правові питання створення та діяльності фермерських господарств // Юридична Україна. – 2003. – № 11.
47. Долінська М.С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльність та припинення діяльності. – Х., 2005.
48. Ядуха В.С. Реформування аграрного сектора економіки та розвиток фермерських господарств на Хмельниччині // Фермерські господарства на Поділлі: історична ретроспектива і сучасний стан: Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський, 2003.
49. Нечитайло В.В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: історія і сучасність. – Кам'янець-Подільський, 2004.

Fedorenko Y.A. Social-economical and public-political transformations of the Ukrainian village in the independence period: the historiography of the problem. The article is devoted to the description of modern historiography achievements in studying the social-economic and public-political changes in the Ukrainian village during the independence period.

Key words: farming, farm business, ecological safety, historiography